

considered the social protection of the servicemen and members of their families from the point of view of necessity of improving their financial situation. The aspects of the impact of social protection on the morale and psychological status of servicemen and the combat capabilities of military units stayed without attention of researchers.

Key words: *social protection, state policy, servicemen, the Armed Forces of Ukraine, family members, historiography.*

УДК: 355.098:2-722.53(477)

DOI: 10.33099/2707-1383-2019-33-3-101-117

*Соколюк С.М., кандидат історичних наук,
доцент, доцент кафедри Військово-Морських
Сил Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського (м. Київ);
Ворощук О.М., ад'юнкт Національного
університету оборони України імені Івана
Черняхівського (м. Київ)*

**СТАНОВЛЕННЯ
ВІЙСЬКОВО-РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН
В УКРАЇНІ (1991–1994)**

У статті проаналізовано деякі історичні аспекти участі релігійних конфесій України у процесі створення, становлення та розвитку Збройних Сил України. Висвітлено їх роль та місце в духовному та культурному вихованні особового складу Збройних Сил України. На основі проаналізованих історичних фактів встановлено модель задоволення релігійних потреб військовослужбовців у період зародження і розвитку військово-релігійних відносин.

Ключові слова: *Українська церква, релігійні конфесії, духовенство, капелани, духовне виховання, душпастирська опіка, культурне виховання, традиції, Українська православна церква Київського патріархату, Українська православна церква Московського патріархату, Українська Греко-Католицька Церква.*

Побудова належних духовних основ, моралізація суспільного життя з отриманням Україною державної незалежності набули більшої гостроти, стали одними з важливих критеріїв розвитку сучасного суспільства, зокрема Збройних Сил України (далі — ЗС України). Трансформаційні процеси у пострадянських державах, наявність суперечливих тенденцій у їхньому розвитку, усунення комуністичної ідеології поглибили деструкцію суспільної свідомості й утворили певний ідеологічний вакуум у сфері моральності і духовності.

Проблеми становлення та розвитку військово-релігійних відносин за часи незалежності України досліджували такі науковці та військові представники Міністерства оборони України, як С. Здіорук, С. Ярмусь, М. Кравчук, О. Лисенко, О. Мельник, В. Діброва, П. Костюк, Р. Коханчук, В. Яремчук та інші. Зокрема, характерні моделі задоволення релігійних потреб військовослужбовців у різних країнах світу було досліджено представником Міністерства оборони України Р. Коханчуком на початку 2000-х років [1, с. 16].

Проголошення 24 серпня 1991 року Верховною Радою України державної

незалежності України поклато початок нової історії в житті українського народу. Цілком логічним стало прийняття Постанови “Про військове формування на Україні”, згідно з якою усі військові формування, які дислокувалися на території республіки, підпорядковувалися Верховній Раді України, а також утворювалося Міністерство оборони України (далі — МО України) та створювалися ЗС України [2].

Здійснення виховного впливу на особовий склад військових формувань покладалися на той час на органи по роботі з особовим складом [3, с. 1], що складалися з колишніх політпрацівників. Переважна більшість із них дотримувалася радянських атеїстичних підходів щодо релігії.

З прийняттям Закону України “Про Збройні Сили України” від 6 грудня 1991 року заборонялася діяльність будь-яких політичних партій та рухів у Збройних Силах [4].

І хоча ті люди, які почали будувати нову армію, сформувалися як військові фахівці в часи панування радянської ідеології, де церкві було відведено місце на “узбіччі історії”, а категорія віруючих військовослужбовців підляга-

ла особливий “опіці” політпрацівників з метою атеїстичного перевиховання, серед них знайшлися ті, хто розумів невідворотність повернення до співробітництва церкви і війська [5, с. 69]. Це обумовило прискорення процесу створення національної системи виховання військовослужбовців у ЗС України та впровадження практичних заходів щодо організації такої роботи в армійському середовищі.

Так, 11 жовтня 1991 року у газеті “Народная армия” було надруковано основні засади проєкту Концепції соціально-психологічної служби ЗС України, що вбачала ліквідацію монополії будь-якої партії щодо морально-психологічного впливу на військовослужбовців та війська в цілому, департизацію цього процесу і покладення в основу роботи з людиною у війську наукових соціально-психологічних підходів [6, с. 2].

Це диктувало необхідність створення принципово нової позапартійної структури, яка б здійснювала соціально-психологічне забезпечення життєдіяльності та розвитку ЗС України, формування позитивної мотивації до військової служби, реалізацію національно-культурних та розвиток ду-

ховних потреб військовослужбовців і працівників усіх військових формувань [5, с. 68].

5 березня 1992 року Міністр оборони України затвердив Концепцію Соціально-психологічної служби Збройних Сил України (далі — Концепція СПС ЗС України), де серед інших завдань новостворена служба мала забезпечувати дружні взаємовідносини усіх релігійних конфесій, церков, організацій, рівні можливості для їх самореалізації та задоволення потреб, справедливе до них ставлення, самоутвердження і розвиток особистості кожного військовика, службовця і робітника.

У діяльнісному підході до реалізації сформульованого призначення СПС ЗС України виходила з того, що людина — духовна істота, отже, і в Збройних силах мають бути створені умови для розвитку духовності, реалізації духовних інтересів і задоволення духовних потреб людини, усе духовне — опіковане і захищене [7, с. 3].

Першим керівником СПС ЗС України було призначено кандидата філософських наук, генерал-майора Муляву В. С., який писав: “Було б святотатством ототожнювати Соціально-

психологічну службу Української армії з колишніми політвідділами, які бачили перед собою не людину, а “гомо політікус”. Тоді ігнорувався внутрішній світ людини, мікрокосм її душі, саме розуміння того, що воїн — теж особистість, з власним способом мислення, характером, звичками й уподобаннями. Ми ж зверталися до свідомості молодих людей, намагаючись збудити в них приспане почуття національної гідності. Ми прагнули побудувати новий тип соціальних відносин між військовослужбовцями, коли на зміну тупому “беспрекословью” приходять почуття справжнього побратимства, на зразок запорожців, які готові були покласти життя за свого товариша, і водночас наказ бойового зверхника вважали не лише обов’язковим, а й по-батьківському святим. ...Альтернативи Соціально-психологічній службі просто не існує. Адже людина — соціальна, духовна істота, і все соціальне і духовне, що в ній є, повинно мати можливість для самореалізації й розвитку” [8, с. 1–2].

Звісно, що у цій надметі було неможливо обійтися без допомоги церкви. У церковному середовищі України в той час також відбувалися складні

процеси розвитку. Це турбувало і військових. Навесні 1992 року в газеті “Народная армия” було надруковано звернення СПС ЗС України до духовних пастирів про духовну єдність: “Історична доля українського народу складалася так, що кожен поневолювач прагнув закріпити своє панування духовним ярмом. Віками українці проливали ріки крові, щоб відстояти свою віру і волю, свободу і незалежність свого краю. Найбільш ганебну роль у духовному спустошенні народів відіграв войовничий радянський державний атеїзм.

Тільки до 1919 року у колишній Росії було фізично знищено більше 350 тисяч священників (інструкцію до їхнього знищення написав власноруч Ленін), і чотири покоління народу поринули в духовну темряву і варварську жорстокість, значною мірою втративши загальнолюдські ідеали, замінивши їх псевдоінтернаціоналізмом і класово-партійною пильністю, які забрали з народу України десятки мільйонів людських життів.

У час, коли Україна стала самостійною державою, і релігія може вільно служити своєму народу, головним питанням сьогодення постає досягнення

духовної єдності, братерської згоди і злагоди всіх християнських церков.

Ми не можемо миритися із внутрішньою боротьбою церков, що сповідують одну віру, із злобою і сум'яттям, які породжує ця боротьба.

Українську армію дуже тривожать з одного боку духовна пустота і відсутність морального фундаменту в суспільстві, а з іншого — неврегульованість конфесійних стосунків, які породжують і поглиблюють такий стан, що не може не впливати на морально-психологічний клімат у Збройних Силах України — невід'ємної складової нашого суспільства.

Для народу України найважливішим серед умов виживання — є досягнення єдності і державної незалежності України. Подолання в Україні суперечностей між християнськими конфесіями, церквами, усіма віросповідальними християнськими угрупованнями, досягнення між ними єдності, підвищило б ефективність подолання соціальної напруженості і таких антигромадських явищ, як пияцтво, злочинність, аморальність, екстремізм; з'єднало б і наросло наші спроби в справі милосердя, допомоги хворим, престарілим, інвалідам, сиротам, бідним, біженцям,

ув'язненим, і взагалі всім стражденим” [9, с. 1].

Отже, Збройні Сили відкрито висловлюють свою занепокоєність щодо внутрішніх релігійно-конфесійних відносин українського духовенства, що виникають з початку здобуття української державності.

Так, у ті часи блаженніший Мирослав-Іван кардинал Любачівський (глава Української Греко-Католицької Церкви) писав: “В Україні багато конфесій. Все ж ми маємо спокійно, зрівноважено та спільно обговорити питання, як встановити польові єпископства і капеланства для духовного росту кожного українського воїна. Бо немає сумніву, що й цей потенціал нашого війська маємо використати позитивно — для оборони української держави, охорони кордонів нашої батьківщини, для духовного, морального і матеріального росту всіх громадян України.

Завдання польових єпископів і капеланів очевидні — дати нашим воїнам змогу пізнати Бога, служити їм літургії, дати їм доступ до святих таїн — як середників освячення і Божої благодаті. При тому священнослужителі навчатимуть наших воїнів,

що насамперед вони мають бути чесними і порядними громадянами української держави.

Отже, повноту функції душпастирювання у війську, як показує досвід в інших державних народів, повинен виконувати військовий ординаріат церкви, на чолі з польовим єпископом. Відтак спільна праця кожного військового ординаріату зі своїми священниками-капеланами спонукає наших воїнів до святості, сприятиме їх самоконтролю та загальному порядку, а втім творитиме міцну Дружину для захисту миру і даного нам Всевишнім дару — незалежності нашої Батьківщини — Української держави” [5, с. 69].

Таким чином, церква засвідчувала свою готовність відбудовувати та розвивати військово-релігійні відносини. Контакти між церквою та армією іноді свідчили про існування невидимих зв'язків, що єднали ці інституції та носили характер взаємодопомоги. Коли у 1992 році знадобилося перенести, згідно із заповітом, прах кардинала Йосипа Сліпого з Собору святої Софії в Римі до України, ієрархія Української Греко-Католицької Церкви звернулась за допомогою

до військових. Тоді військовий літак Військово-Повітряних Сил ЗС України доставив прах покійного до Львова, де його зустрічали тисячі львів'ян. Начальник СПС ЗС України генерал-майор Мулява В.С. очолив супровідну групу та виступив на мітингу у Львові. З усіма почесними останки Патріарха було перепоховано 27 серпня в крипті собору святого Юра [5, с. 70].

Також влітку 1994 року МО України сприяло Українській православній церкві Київського патріархату (далі — УПЦ КП), зокрема на звернення патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира (Романюка) надавалася допомога у перевезенні хреста, який мали встановити загиблим на Соловках українцям. Це була перша подібна акція в історії України [10].

5 квітня 1992 року розпочалася робота з формування Військово-Морських Сил Збройних Сил України (далі — ВМС ЗС України) відповідно до Указу Президента України №209/92 “Про невідкладні заходи щодо будівництва Збройних Сил України” [11, с. 175]. Цей процес супроводжувався широкою народною підтримкою, зокрема патріотично налаштованих політичних партій та громадських організацій, що надава-

ло особливих сил і енергії першопрохідцям у справі створення національних ВМС ЗС України [12, с. 226–227]. Активно долучилася до цієї справи і церква.

За відсутності інших конфесій у Севастополі, першим, хто ввійшов у “контакт” з командуванням ВМС ЗС України з часу їх створення, був настоятель Свято-Микільського собору протоієрей Георгій (Поляков) (Українська Православна Церква — Московського Патріархату — УПЦ МП), з яким було домовлено про спільну співпрацю з питань духовного відродження особового складу, виключивши при цьому політичні питання. Тому у першому офіційному ритуалі складання присяги на вірність українському народові 5 липня 1992 року на території колишньої Школи прапорщиків будівельних військ, де розмістилася Організаційна група ВМС ЗС України та новосформовані структури ВМС ЗС України, взяв участь отець Євгеній (УПЦ МП), настоятель Покровського собору Севастополя, який провів обряд освячення військово-службовців [13, с. 512].

Пізніше такі ж заходи відбувалися вже за участі о. Георгія під час

складання присяги та на перших випусках молодих офіцерів у Севастопольському Військово-Морському інституті імені Нахімова. На той час це була певна духовна підтримка під час розгулу і повного свавілля з боку шовіністичних російських організацій Севастополя. Незабаром командування ВМС ЗС України встановило зв'язки з архієпископом Сімферопольським і Кримським (УПЦ МП) Лазарем [13, с. 547].

Але, як показали у подальшому реальні події, діяльність цієї православної конфесії та її кліриків здебільшого йшла у фарватері політики Кремля щодо України та її флоту, а наприкінці 2013 — початку 2014 років активно сприяла окупації Криму Росією [14].

Тим часом у Севастополі, незважаючи на спротив комуністів та проросійських радикалів, за сприяння депутата міськради капітана 3 рангу Ігоря Йосиповича Тенюха, який очолював депутатську групу “Україна”, 19 серпня 1991 року була зареєстрована та розпочала свою діяльність парафія Успіння Пресвятої Богородиці Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) на чолі з отцем Анатолієм (Мазуриком) (1952–2011) [13, с. 550; 15].

Командування ВМС ЗС України та окремих військових частин почали тісно взаємодіяти з громадою храму з питань духовного та культурного виховання військовослужбовців та членів їхніх сімей, враховуючи те, що більшість моряків було призвано із Заходу України, де переважали парафії УГКЦ [13, с. 544].

Одним із перших масових заходів стало спільне святкування Великодня військовослужбовцями, членами їхніх сімей та парафіянами храму Успіння Пресвятої Богородиці 28 квітня 1992 року на території Національного музею “Херсонес Таврійський” поблизу Стрілецької бухти в м. Севастополі, за ініціативи активістів Севастопольської “Просвіти” Олександрі Олександрівни Гречко та Богдани Михайлівни Процак (у подальшому — незмінної Голови Союзу українок м. Севастополя, кавалера ордена Княгині Ольги). Великодне Богослужіння вели священники УГКЦ та слухачі духовної семінарії з м. Львова [13, с. 544].

Ця традиція Святкування Великодня на Херсонесі продовжувалася протягом 1993 та 1994 років, поки за мовчазного споглядання місцевої влади представники УПЦ МП неодноразовими

агресивними антиукраїнськими акціями витіснили парафіян-українців із території історичної пам’ятки. Притулок для святкової служби тимчасово був наданий керівництвом Севастопольського Військово-Морського інституту імені Нахімова [13, с. 544–545].

У таких умовах командування ВМС ЗС України віддавало перевагу священникам та представникам українських релігійних громад, розуміючи їх велике значення у пропаганді християнських та культурних цінностей українського народу для поліпшення морально-психологічного клімату серед особового складу українських військових частин.

Так, настоятель храму Успіння Пресвятої Богородиці УГКЦ о. Анатолій (Мазурик) відвідував різні військові частини ЗС України та ВМС ЗС України, зокрема вів богослужіння українською мовою, давав мудрі поради щодо взаємовідносин між різними категоріями особового складу, сповідував їх, чим значно поліпшував морально-психологічний стан різних категорій військовослужбовців [13, с. 548–549].

Разом з тим о. Анатолій спільно з українськими військовими та українською громадою Севастополя брав

участь (у тому числі, із проведенням богослужінь) у відзначенні різних історичних подій, пам'ятних дат. Зокрема, такий захід відбувся з нагоди 140-річчя початку оборони Севастополя у роки Кримської (Східної) війни 1853–1855 років за участі делегацій Великої Британії, Італії, Туреччини та представників церков цих країн. При цьому о. Анатолія (Мазурика) запросили представники Римо-Католицької Церкви з Італії, а єпископ Англійської Церкви подарував йому срібний хрест з прикрасами [16].

Священник був запрошений на перші установчі збори Асоціації національно-культурних товариств Севастополя, де його промова так захопила усіх присутніх у залі готелю “Крим”, що мер міста А. Семьонов запропонував своє сприяння і о. Анатолій розпочав діяльну роботу з підготовки будівництва храму. Проте невдовзі, після виступу на місцевому телебаченні представника УПЦ МП протоієрея Георгія (Полякова) активізувалися місцеві антиукраїнські кола і, врешті-решт, міськрада, більшість якої становили комуністи на чолі з В. Пархоменком, за присутності архієпископа Кримського УПЦ МП Лазаря, позбавила громаду

храму землі в межах міста. Питання знову переносилося на невизначений час. Богослужіння, що розпочиналися на території Херсонесу, потім у клубі Севастопольського ВМІ, у помешканні о. Анатолія, продовжилися у приміщенні товариства “Просвіта”, яке очолював флотський офіцер, журналіст — капітан-лейтенант Микола Петрович Гук. І тільки з часом була виділена земельна ділянка, а пізніше і будівля на околиці міста [15]. У таких умовах доводилося проводити заходи з патріотичного і духовного виховання особового складу ЗС України, дислокованих у Севастополі, та утверджувати українську державність у флотській столиці.

Про активну співпрацю з українськими військовими моряками яскраво свідчить проведений 31 липня 1994 року ритуал освячення Військово-морського прапора на урочистостях з нагоди першої річниці створення 37-го окремого комендантського батальйону ВМС ЗС України парохом Храму Успіння Пресвятої Богородиці міста Севастополя (1993-1996) о. Анатолієм (Мазуриком). Це свідчило, що співпраця ЗС України з церквою набувала нових конструк-

тивних відносин, що проявлялися у проведенні спільних заходів за участі представників релігійних організацій, хоча здебільшого вони носили спорадичний характер [17, с. 638].

В умовах побудови армії незалежної держави зверталась увага і на різноманітний зарубіжний досвід. У 1992 році на Великдень до України з Великобританії прибула група офіцерів — членів Міжнародної асоціації християн військовослужбовців (АМСФ). Майор Королівської гвардії Марк Хібер Хінгстон ознайомив керівника щойно створеної Соціально-психологічної служби генерал-майора Володимира Муляву з досвідом роботи цієї організації. Цікавість викликало те, що фактично в більшості країн, де існують національні об'єднання, що входять асоціативними членами до АМСФ, вони виконують допоміжну функцію військовим капеланам, а подекуди (де капеланство відсутнє) — активно залучені в процеси самоорганізації військово-духовного життя. Зародилася ідея створення в армії України подібної спілки [18, с. 22]. Таким чином, з того часу у ЗС України сформувалася група офіцерів-прибічників налагодження конструктивного діалогу у

військово-релігійних відносинах, яка стала ядром військово-християнської організації в Україні.

З метою реалізації підходів, визначених концепцією СПС ЗС України, у штабі Прикарпатського військового округу влітку 1992 року був започаткований експеримент: на посаду провідного наукового співробітника Науково-дослідної лабораторії соціально-психологічної служби округу був призначений греко-католицький священник о. Володимир (Сичак), який фактично виконував функції гарнізонного капелана. Так, 26 березня 1993 року на шпальтах газети “Народна армія” було опубліковано інтерв'ю з о. Володимиром щодо перспектив створення інституту капеланства у ЗС України у недалекому майбутньому [19, с. 2]. Цього ж року для офіцерів соціально-психологічної служби були розроблені і надіслані до військових частин Прикарпатського військового округу “Правила душпастирювання у Збройних Силах України на першому етапі організації капеланської служби”. Документ передбачав, що впровадження душпастирської опіки серед військових та членів їхніх сімей потребує виваженості і послідовності, тому

доцільно проводити її в два етапи: перший етап передбачав організацію позаштатної душпастирської опіки; другий етап — організацію штатної капеланської служби.

Наступним проєктом стало започаткування при окружному Центрі культури, просвіти та дозвілля (м. Львів) курсів катехізації для офіцерів-вихователів. До тематичного плану курсів було включено катехізис християнської віри, основи християнської етики, історію християнства, літургіку, лекції про народні традиції і християнські свята, а також (з огляду на суспільно-історичні обставини) історію українського війська і психологію. Курси відвідало близько 90 офіцерів [5, с. 74].

Таким чином, дослідивши деякі аспекти розвитку військово-релігійних відносин у період становлення ЗС України (1991–1994 рр.), можна дійти висновку, що на початку цей процес мав невпорядкований характер, але поступово почав набувати організованих рис. Необхідність задоволення релігійних потреб військовослужбовців підтверджувалася результатами соціологічних досліджень, що давали змогу встановити кількісні та якісні

показники віруючих військовослужбовців ЗС України. Простежувалася стала тенденція до збільшення кількості віруючих військовослужбовців. Так, за даними МО України, у період 1992–1996 рр. кількість віруючих збільшилась з 4% до 29% та продовжувала зростати [20, с. 172].

Водночас в означений період як ЗС України, так і українське духовенство роблять перші кроки на зустріч одне одному у питаннях співпраці щодо зміцнення морально-психологічного стану особового складу, повернення у військове середовище значного масиву знань про релігійні традиції українського війська, відзначення релігійних свят тощо. Поступово окреслюється коло завдань священників, які працюють із військовослужбовцями. Відбуваються перші спільні заходи за участі священників під час складання військовослужбовцями військової присяги, випусків молодих офіцерів з вищих військових навчальних закладів, панахиди на могилах загиблих бійців, відбуваються спільні Богослужіння та освячення прапорів України, військової техніки, військових містечок, проводяться заняття з вивчення основ християн-

ської віри. З боку представників церков лунають перші пропозиції щодо створення у перспективі інституту капеланства у ЗС України.

Таким чином, проаналізований мате-

ріал дає підстави стверджувати, що у період 1991–1994 рр. відбувалося становлення військово-релігійних відносин у вигляді “світської” моделі, що мали тенденцію до подальшого розвитку.

Список використаних джерел і літератури

1. Коханчук Р. Душпастирська опіка військових / Видання 2-е розширене та доповнене. — К., 2004. — 220 с.
2. Постанова Верховної Ради України №1431—XII “Про військові формування на Україні” від 24 серпня 1991 року: [Електрон. ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1431-12>.
3. Создаются новые структуры // Народная армия, 1991. — № 207 (9). — 24 жовтня.
4. Закон України № 1934 — XII “Про Збройні Сили України” від 6 грудня 1991 року: [Електрон. ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1934-12>.
5. Діброва В. А., Костюк П. І., Коханчук Р. М., Мельник О. І. Триумф серця: науково-популярне видання. — К. : Медіа Світ, 2010. — 224 с.
6. Мулява В. С. Замість політпрацівників — соціальні психологи / В. С. Мулява // Народная армия. — 1991. — № 198 (14192). — 11 жовтня.
7. Концепція соціально-психологічної служби Збройних Сил України // Народна армія. — 1992. — № 120 (173), 138 (191). — 3, 29 липня.
8. Мулява В. С. Людина в індивіді. Соціально-психологічна служба не партполіторган / В. С. Мулява // Народна армія. — 1992. — №222 (275). — 25 листопада.
9. Звернення Соціально-психологічної служби Збройних Сил України до духовних пастирів про духовну єдність // Народна армія. — 1992. — № 96 (149). — 30 травня.

10. Свіча пам'яті з української Карелії: [Електрон. ресурс]. — Режим доступу : <http://miok.lviv.ua/?p=147>.
11. ЦДА ВОВУ, Фонд 5233, Опис 1, Справа № 42. Укази Президента України № 146—248/92 та матеріали до них. — 252 арк.
12. Мамчак М. Україна: шлях до моря. Історія українського флоту. — Снятин : ПрутПринт, 2007. — 404 с.
13. Данілов А. Український флот: біля джерел відродження. — К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. — 600 с.
14. Група священників УПЦ (МП) нагороджена медалями “За освобождєніє Крима и Севастополя” от України : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/25436-gruppa-svyashhennikov-upc-mp-nagrazhdena-medalyami-za-osvobozhdenie-kryma-i-sevastopolya-ot-ukrainy.html.
15. Процак Б. Через тернії. До 15-річчя Української Греко-Католицької Церкви в Севастополі // Кримська світлиця. — 2006. — 11 серпня : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ugcc.sebastopol.ua/history.htm>.
16. Період душпастирювання о. Анатолія Мазурика : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ugcc.sebastopol.ua/gallerymaz.htm>.
17. Соколюк С. З історії участі українських церков у духовному і культурному вихованні особового складу Військово-Морських Сил Збройних Сил України (1992—2014 рр.) / Православ'я в Україні: Збірник за матеріалами VIII Міжнародної наукової конференції “Українська церква в історії українського державотворення.” До 100-ліття Української революції, державного органу у справах релігій та боротьби за автокефалію. — К. : [Київська православна богословська академія], 2018. — 783 с.
18. Коханчук Р. Роль капеланства у процесі відродження Збройних Сил України на початку 90-х років минулого століття / Р. Коханчук // Військо України. — 2011. — № 8 (134).
19. Сичак В. Капеланство у війську — завдання недалекого майбутнього / В. Сичак // Народна армія. — 1993. — № 56 (357). — 26 березня.
20. Підсумковий звіт з науково-дослідної роботи “Соціальний механізм ре-

алізації державної програми реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року” (Шифр “Соціальний механізм”) — К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2003. — 220 с.

References

1. Kokhanchuk R. Dushpastyrs' ka opika viys' kovykh / Vydannya 2-e rozshyrene ta dopovnene. — K., 2004. — 220 s.
2. Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrayiny №1431—XII “Pro viys' kovi formuvannya na Ukrayini” vid 24 serpnia 1991 roku: [Elektron. resurs]. — Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1431-12>.
3. Sozdayut'sya novye struktury / Narodnaya armiya, 1991. №207 (9). — 24 zhovtnya.
4. Zakon Ukrayiny №1934—XII “Pro Zbroyni Syly Ukrayiny” vid 6 hrudnia 1991 roku: [Elektron. resurs]. — Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1934-12>.
5. Dibrova V.A., Kostyuk P.I., Kokhanchuk R.M., Mel' nyk O.I. Triumf sertsya: naukovo-populyarne vydannya / K.: Media Svit, 2010. — 224 s.
6. Mulyava V.S. Zamist' politpratsivnykiv — sotsial' ni psykholohy / Narodnaya armiya, 1991. №198 (14192). — 11 zhovtnya.
7. Kontsepsiya sotsial' no-psykholohichnoyi sluzhby Zbroynykh Syl Ukrayiny / Narodna armiya, 1992. № 120 (173), 138 (191). — 3, 29 lypnya.
8. Mulyava V.S. Lyudyna v individi. Sotsial' no-psykholohichna sluzhba ne partpolitorhan / Narodna armiya №222 (275). — 1992. — 25 lystopada.
9. Zvernennya Sotsial' no-psykholohichnoyi sluzhby Zbroynykh Syl Ukrayiny do dukhovnykh pastyriiv pro dukhovnu yednist' / Narodna armiya №96 (149). — 1992. — 30 travnya.
10. Svicha pam" yati z ukrayins' koyi Kareliyi. : [Elektron. resurs]. — Rezhym dostupu : <http://miok.lviv.ua/?p=147>.
11. TSDA VOVU, Fond 5233, Opys 1, Sprava № 42. Ukazy Prezydenta Ukrayiny № 146—248/92 ta materialy do nykh. — 252 ark.
12. Mamchak M. Ukrayina: shlyakh do morya. Istoriya ukrayins' koho flotu. — Snyatyn: PrutPrynt, 2007. — 404 s.

13. Danilov A. Ukrayins' kyy flot: bilya dzherel vidrozhennya. — K.: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 2000. — 600 s.
14. Hruppa svyashchennykov UPTS (MP) nahrazhdena medalyamy “Za osvobozhdenye Kryma y Sevastopolya” ot Ukrayny : [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/25436-gruppa-svyashchennikov-upc-mp-nagrazhdena-medalyami-za-osvobozhdenie-kryma-i-sevastopolya-ot-ukrainy.html.
15. Protsak B. Cherez terniyi. Do 15-richchya Ukrayins' koyi Hreko-Katolyts' koyi Tserkvy v Sevastopoli // Kryms' ka svitlytsya. — 2006. — 11 serpnia : [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://ugcc.sebastopol.ua/history.htm>.
16. Period dushpastyryuvannya o. Anatoliya Mazuryka : [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://ugcc.sebastopol.ua/gallerymaz.htm>.
17. Sokolyuk S. Z istoriyi uchasti ukrayins' kykh tserkov u dukhovnomu i kul' turnomu vykhovanni osobovoho skladu Viys' kovo-Mors' kykh Syl Zbroynykh Syl Ukrayiny (1992—2014 rr.) / Pravoslav" ya v Ukrayini: Zbirnyk za materialamy VIII Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi “Ukrayins' ka tserkva v istoriyi ukrayins' koho derzhavotvorennya.” Do 100-littya Ukrayins' koyi revolyutsiyi, derzhavnogo orhanu u spravakh relihiy ta borot' by za avtokefaliyu. — K.: [Kyyivs' ka pravoslavna bohoslovs' ka akademiya], 2018. — 783 s.
18. Kokhanchuk R. Rol' kapelanstva u protsesi vidrozhennya Zbroynykh Syl Ukrayiny na pochatku 90-kh rokiv mynuloho stolittya // Viys' ko Ukrayiny №8 (134). — 2011.
19. Sychak V. Kapelanstvo u viys' ku — zavdannya nedalekoho maybutn' oho / Narodna armiya, 1993. №56 (357). — 26 bereznia.
20. Pidsumkovyy zvit z naukovo-doslidnoyi roboty “Sotsial' nyy mekhanizm realizatsiyi derzhavnoyi prohramy reformuvannya ta rozvytku Zbroynykh Syl Ukrayiny na period do 2005 roku” (Shyfr “Sotsial' nyy mekhanizm”) — K.: NDTs HP ZSU, 2003. — 220 s.

Sokoliuk S.M., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Navy Department of Ivan Cherniakhovskyi National Defence University of Ukraine (Kyiv)

Voroshchuk O.M., postgraduate student of Ivan Cherniakhovskyi National Defence University of Ukraine (Kyiv)

FORMATION OF MILITARY-RELIGIOUS RELATIONS IN UKRAINE (1991–1994)

The theme of cooperation between the army and the church has always taken place in Ukrainian society.

Ukraine's gaining of state independence, its transformation processes as a post-Soviet country, the presence of contradictory tendencies in its development, the elimination of communist ideology, deepened the destruction in the public consciousness and created a certain ideological vacuum in the sphere of morality and spirituality. Expanding democracy, building the appropriate spiritual foundations, moralizing society have become more relevant and have become one of the important markers of modern society development, including the Armed Forces of Ukraine.

The article analyzes the place and role of the Church in the Armed Forces of Ukraine, as well as the introduction of pastoral care in the military environment and the development of cooperation with the church. Some historical aspects of participation of religious confessions of Ukraine in the process of formation and development of the Armed Forces of Ukraine, as well as their role and place in the spiritual and cultural education of the of the Armed Forces personnel are covered. A historical analysis of the state and dynamics of the development of relations between Ukrainian Orthodox churches and the state in the field of spiritual care of